

K NÁVRHU KONCEPCIE A OSNOV FILOZOFIE NA GYMNÁZIU

V druhom čísle vlašajšieho ročníka *Filozofie* som publikoval návrh koncepcie a osnov filozofie pre nové gymnázium. Hoci publikovaný návrh sa v niektorých bodoch (najmä pokiaľ ide o varianty osnov) odlišuje od záverečných podkladov, ktoré príslušná subkomisia postúpila Výskumnému ústavu pedagogickému, rozdiely nie sú podstatné, a najmä problémy sú v oboch prípadoch prakticky rovnaké. Ohlasy na publikovaný návrh potvrdzujú, že hlavné problémy sú naozaj tam, kde som na ne narazil už pri koncipovaní návrhu, a že ich riešenie nebude nijako ľahké. Hlavná pozornosť gymnaziálnych profesorov filozofie sa sústredila z pochopiteľných dôvodov na osnovy, usporiadanie látky v nich, predpokladané časové rozpätie atď. Bez ozveny neostali však ani niektoré otázky celkového chápania filozofie ako vyučovacieho predmetu, participácie vyučujúcich na jeho projektovaní atď.

Hoci redakcia uverejnením spomenutého príspevku nemienila vyvolať nejakú organizovanú diskusiu na stránkach tohto časopisu (čo by z technických i ďalších dôvodov mohla ťažko zabezpečiť), preda jej išlo o to, aby sa medzi zainteresovanými o nadhodených otázkach hovorilo, a aby aj ona sama a autor návrhu boli aspoň v hlavných črtách informovaní o postojoch a ďalších podnetoch, ktoré vzniknú pri uvažovaní nad predloženým návrhom. V snahe oboznámiť širšiu verejnosť s týmito postojmi a reakciami (a tiež ako podnet pre ďalšie úvahy) publikujeme teraz prakticky v plnom znení diskusný článok Evy Kánskej (profesorky filozofie na SVŠ na Tomášikovej ul. v Bratislave), ako aj vybrané časti z troch obsiahlejších listov od ďalších stredoškolských profesorov. Ukazuje sa tu určitá zhoda vo videní problémom, no zároveň aj rozdielnosť, ba niekedy i protikladnosť navrhovaných riešení. To len potvrdzuje obťažnosť úlohy, pred ktorou stojíme.

Rád by som ešte upozornil na tú časť príspevku Evy Kánskej, kde sa zaoberá otázkou ďalšieho vzdelávania profesorov filozofie. Táto otázka spolu s problémom výchovy profesorov pre predmety, psychológia-logika-filozofia, o čom som sa zmienil v uvedenom návrhu, je mimoriadne závažná. Žiaľ, zatiaľ nepodnikajú v tomto smere kompetentné školské orgány — aspoň pokiaľ je známe — nijaké zásadné kroky. Pritom problém kvalifikovanosti je tu neodkladným problémom, no práve také dôležité je aj principiálne riešenie otázky vážby týchto troch predmetov a celého pochopenia tzv. filozofickej propedeutiky. Tendencie, ktoré sa stále tu i tam objavujú, „prifaríť“ k filozofii ešte kadečo iné (zväčša bez rozšírenia počtu hodín), celý tento problém len komplikujú a sú samou svojou povahou nekvalifikované a nezodpovedné.

Otázok a nevyriešiteľných problémov je teda stále viac ako dost. Možno dúfať že tí najzainteresovanejší — profesori filozofie na našich stredných školách — využijú svoje právo vyjadrovať sa k nim.

Milan Zigo

Súčasnú školstvo prekonáva rad vnútorných zmien, ktorých cieľom má byť kvalitatívne zlepšenie výučby a dosiahnutie najoptimálnejšieho množstva vedomostí tak v základnej, ako aj v strednej škole. Jedna z takýchto vítaných zmien je aj prebudovanie terajšej trojročnej strednej všeobecnovzdelávacej školy na štvorročné gymnázium. Jeho poslaním má byť hlavne kvalitne pripraviť študentov na ďalšie štúdium na vysokej škole, ale aj poskytnúť im takú sumu a kvalitu vedomostí, aby sa po krátkom zaškolení mohli zaradiť do občianskeho života.

Na stránkach odborných časopisov prebiehajú diskusie k formovaniu profilu jednotlivých gymnaziálnych predmetov, čo sa týka ich obsahovej i rozsahovej náplne. Mnohé návrhy pochopiteľne počítajú s využitím pozitívnych skúseností z vyučovania jednotlivých predmetov na SVŠ, ale sú (keďže to vyžaduje nový profil školy) obohatené o mnohé originálne stanoviská berúce do úvahy aj momentálny stav vedy, ktorý sa má v skrátenej forme — vo forme vyučovacieho predmetu — odraziť vo vedomostiach žiakov.

Doterajšie skúsenosti s filozofiou na SVŠ

Pre filozofiu na gymnáziách sú predložené tri návrhy výučby, medzi ktorými sa bude treba po serióznej diskusii a úpravách rozhodnúť a vytvoriť konečnú osnovu vyučovania tohto predmetu.

Filozofiu na SVŠ učíme ako vyučovací predmet už tretí rok a na základe získaných skúseností možno sa k navrhovaným trom variantom vyjadriť.

Aj keď je osnova pre vyučujúceho záväzným predpisom, ktorý musí rešpektovať, predsa len sme museli pristúpiť k niektorým úpravám, ktoré sa nedotkli obsahu výučby, ale hlavne logického usporiadania jednotlivých tematických okruhov. Zložitým problémom v doterajšom vyučovaní filozofie na SVŠ, ako aj v zostavovaní nových osnov tohto predmetu pre štvorročné gymnázium je vyriešenie otázky, či vyhradiť dejinám filozofie samostatný počet hodín, alebo jednotlivé problémy systému filozofie vysvetľovať historicky. Druhá možnosť, ktorá je realizovaná aj vo variante C návrhu osnov filozofie pre štvorročné gymnázium, je skutočne pre žiakov na tomto type školy veľmi náročná okrem negatívnych javov, ktoré spomína v svojej stati aj M. Zigo v 2. č. Filozofie. Náročná podľa našich poznatkov a doterajšej praxe s filozofiou na SVŠ je aj preto, že veľmi málo mladých ľudí má vyvinuté abstraktné myslenie pre potreby filozofie a ich mentalita a spôsob štúdia vyžaduje, aby sa im učivo nového predmetu sprístupňovalo takým spôsobom, ktorý im umožňuje spoznávať zložitú problematiku na podklade určitej elementárnej prípravy. Funkciu tejto prípravy môže splniť samostatný blok hodín dejín filozofie, na ktorý sa možno vždy pri vysvetľovaní jednotlivých filozofických kategórií obrátiť. Potom je však nevyhnutné v dejinách filozofie zdôrazniť tie obdobia a filozofické postavy, ktoré budeme pri systéme filozofie potrebovať.

Zaradenie dejín filozofie do výučby sa ukázalo vhodné aj preto, že žiaci takto získali prehľad o jednotlivých dôležitých etapách jej vývoja a hlavných filozofických postavách. Tento prehľad dejín filozofie pravdaže nebol samoúčelný, ale poslúžil nám ďalej aj tam, kde problematika systému filozofie bola zložitejšia a museli sme uvažovať nad voľbou metodického prístupu k novému učivu. Preto bude užitočné, keď sa pri zostavovaní osnov zamyslia zainteresovaní nad touto problematikou aj z hľadiska využitia jednotlivých metodík vo vyučovaní filozofie.

Týmto je odôvodnený aj ďalší zásah, ktorý sme v doterajšej výučbe uplatnili, a to — zaradenie teórie bytia, ontológie, pred gnozeológiou. Okrem toho je táto zmena odôvodniteľná aj tým, že pokiaľ žiaci nepoznajú mnohotvárnosť ontologickej problematiky objektívnej skutočnosti, zdá sa im gnozeológia banálna a nechápu jej zložitost a vzájomné vzťahy medzi objektívnou skutočnosťou a poznávacím subjektom.

Tri varianty osnov pre 4. ročník gymnázia

Keď prihladneme k týmto skúsenostiam, potom z navrhnutých troch variácií osnov filozofie zdá sa najpriateľnejší variant B, vyžadujúci úpravu.

Navrhované znenie obsahuje tieto kapitoly:

1. Pojem filozofie
2. Základné problémy a pojmy filozofie (úvod do systematickej filozofie).
 - a) Problém poznania — 8 h
 - b) Problém bytia — 10 h
 - c) Človek, spoločnosť, hodnoty — 12 h
3. Hlavné etapy dejín filozofie:
 - a) antická a stredoveká filozofia — 8 h
 - b) filozofia klasického novoveku — 8 h
 - c) filozofia 19. a 20. st. — 10 h

Na základe uvedených pripomienok si predstavujem úpravu takto:

1. Pojem filozofie
2. Hlavné etapy dejín filozofie
 - a) antická a stredoveká filozofia
 - b) filozofia klasického novoveku
 - c) filozofia 19. a 20. st.
3. Základné problémy a pojmy filozofie
 - a) problém bytia
 - c) problém poznania
 - d) človek, spoločnosť, hodnoty.

Variant B ďalej v návrhu predpokladá 60 hodín ročne pri dvoch vyučovacích hodinách týždenne. Ich rozmiestnenie do jednotlivých tematických okruhov je myslím zodpovedajúce, neslobodno však zabúdať, že ak sa má filozofia vyučovať v maturitnom ročníku je vlastne 60—65 hodín v roku maximom, ktoré tu možno dosiahnuť, pretože s prihliadnutím na doterajšiu organizáciu maturitných skúšok, musíme rátať s tým, že látku musíme dobrať do polovice, najviac do konca mája. Teda tento počet hodín už obsahuje aj hodiny na opakovanie.

Ďalšie vzdelávanie profesorov filozofie

Iný problém, ktorý sa v súvislosti s novými predmetmi — filozofiou, psychológiou a logikou — vyskytuje, je skutočnosť, že aj keď sa upustilo od pôvodného zémeru spojiť ich do jedného vyučovacieho predmetu, „filozofickej propedeutiky”, predsa len často sú spojené v osobe jedného vyučujúceho a s tým vynárajú nové problémy. Ťažko si totiž viem predstaviť organizáciu úväzkového plánu školy, keby psychológiu a logiku nemal učiť jeden vyučujúci, ak sa ráta, že sa tieto predmety

budú učiť po pol roku v 3. gymnaziálnom ročníku. Okrem toho súčasné osnovy logiky a jej nová učebnica kladú na vedomosti a ich dopĺňanie veľké nároky aj na absolventa odboru filozofie, nehovoriac o absolventoch iného, aj keď príbuzného smeru, kde je príprava z logiky menšia.

Už aj pri zbežnom pohľade na učebnicu logiky pre 2. ročník SVŠ vidieť, že profesor, ktorý ju bude vyučovať, bude potrebovať určité náročné zaškolenie z matematiky. Stojíme pred veľmi dôležitou otázkou, akým spôsobom vyškoliť absolventov — budúcich profesorov týchto predmetov, aby boli schopní zvládnuť požiadavky, ktoré bude na nich klást výučba. Preto asi bude potrebné spolu so zainteresovanými katedrami na Filozofickej fakulte UK riešiť tento problém tým spôsobom, aby sa pri katedre filozofie vytvorila študijná kombinácia filozofia-psychológia so zameraním na potreby týchto predmetov v štvorročnom gymnáziu. Teda v zozname prednášok by mala byť v únosnom množstve popri hlavných prednáškach zastúpená logika, axiológia, etika, estetika a pod. Profesorov s takouto aprobáciou môžeme mať však v najlepšom prípade za 7—8 rokov, ak predpokladáme, že štúdium trvá päť rokov a zavedenie novej študijnej kombinácie dva až tri roky. Tým sa kádrová situácia podstatne nezlepší, pretože ak skončí tento študijný smer hneď aj 20 poslucháčov, je to veľmi málo. Preto je potrebné, aby zainteresované katedry a ostatné zložky riešili tento problém s veľkou naliehavosťou už skôr a dohodli sa, ktorým smerom zamerať postgraduálne, prípadne doplnkové štúdium profesorov psychológie a filozofie, ktorí študovali príslušný odbor a budú sa mu na gymnáziu či SVŠ venovať. Tu bude potrebná pohotová iniciatíva Ústavu pre učiteľské vzdelávanie pri UK v Bratislave, ktorý by mal koncepciu takéhoto štúdia vypracovať a vytvoriť preň optimálne podmienky.

Pri týchto návrhoch a úvahách sa chcem zastaviť ešte pri jednom probléme výučby uvedených predmetov na štvorročnom gymnáziu. V osnovách matematiky pre prvý ročník gymnázia v prírodovednej a humanitnej vetve je venovaných 20 hodín výrokovej algebre a logickým operáciám, ako sú negácia, konjunkcia, disjunkcia, ekvivalencia a implikácia. Myslím, že pri koncipovaní osnov logiky bude treba vziať na vedomie nielen túto skutočnosť, ale aj ten fakt, že v osnovách matematiky sa s logickou problematikou stretávame častejšie. Zaiste matematici využívajú logiku z hľadiska svojich potrieb. Predsa len, keďže začínajú v 1. ročníku výrovkovou algebrou, dávajú žiakom určité základy z výrokovej logiky. Preto bude užitočné tieto vedomosti z logiky, ktorá sa má prebrať v 3. ročníku neopakovať, ale ich rozvíjať ďalej. Môže sa to v osnovách logiky prejavíť napr. menším počtom hodín v tej časti výrokovej logiky, ktorú žiaci poznajú a časovou preferenciou častí neznámych a náročných.

Pri profilovaní filozofie, psychológie a logiky ako stredoškolských predmetov sme často počuli od svojich kolegov — prírodovedcov námietky voči týmto predmetom v tom zmysle, že nepokladajú za správne rovnaké zastúpenie počtu hodín a rozsahu výučby psychológie a filozofie v prírodovednej a humanitnej triede. Je síce pravda, že ide o dve spoločenské vedy, ktoré však na rozdiel od ostatných majú medzi sústavou vied určité špecifické postavenie a poslanie. Ak máme na pamäti, že mladý človek v iných vedách nedostáva komplexné poznatky o svojom duševne, a že sú pre neho otázky filozofického charakteru (ako napr. hodnota ľudského života, zmysel existencie mladého človeka, zmysel jeho vzdelania a pod.) mimoriadne aktuálne, potreba týchto predmetov na strednej škole bude ešte významnejšia. Preto sa týmto problémom tuná zaoberám, i keď nám filozofem na SVŠ je táto otázka jasná, lebo je potrebné, aby sa ďalší zainteresovaní tomuto problému

venovali a dôkladne rozpracovali poslanie filozofie a psychológie na 4. roč. gymnázia, vyzdvihli jej ciele a úlohy, aby tak prenikli do vedomia celej učiteľskej verejnosti.

Eva Káňská

Z l i s t o v :

F. Chmelina (SVŠ Žilina, Hliny VII) zaujíma vo svojom liste stanovisko najmä k otázkam poslania filozofie na gymnáziu. Keď s uznaním kvitoval fakt, že sa pri vypracúvaní novej koncepcie filozofie ako vyučovacieho predmetu objavila snaha zapojiť formou diskusie do tohto podujatia aj samých vyučujúcich, pokračuje:

„Základné poslanie, tvoriace podstatu a dôvod zavedenia predmetu filozofia vidím v osvojení si základov filozofie ako systému s jeho primeraným kultúrno-spoločenským vplyvom. Ak zdôrazňujem potrebu vyučovania filozofie ako vedného systému, chcem poukázať na to, že iba tak možno zaplniť medzeru „z čias občianskej výchovy“, ale aj tú, ktorá vznikla už teraz polutovaniahodným zanedbaním systémoveho jadra filozofie a jej zredukovaním na úroveň svetonázorového školenia, pričom sa obsah predmetu filozofia často ľubovoľne a subjektivisticky rozširoval napríklad o problematiku ekonómie, politiky, medzinárodných vzťahov atď. Je pochopiteľné, že po takomto obsahovom určení a znížení kritérií na úroveň školenia, nezáväzných diskusií, mohol predmet filozofia vyhovovať mnohým študentom, pretože sa ho prakticky nemuseli učiť, ale vedomostná úroveň bola nízka. K tomuto poznaniu som dospel na základe vlastných skúseností.

Zdôraznením teoreticko-systémovej stránky predmetu filozofia nechceme a nemôžeme samozrejme podceňovať stránku svetonázorovú, ale treba prízvukovať, že teoreticko-systémové jadro je základné a nič ho nemôže nahradiť. Od neho nakoniec závisí prínos filozofie ako predmetu do svetonázorovej výchovy.

Keď stavíme vedomosti z filozofie ako teoretického systému na prvé miesto, nechceme odhrávať filozofiu od politiky a ideológie. Čo však chceme, to je snaha dať výchovné a náukové aspekty do správnych vedeckých relácií... Predmet filozofia by mal teda slúžiť svetonázorovej výchove študentov predovšetkým rozvíjaním filozofického poznania. V tomto zmysle má filozofia náukový charakter, ktorý spočíva v tom, že poskytuje študentom pojmový a metodologický aparát, cez ktorý reagujú na všetky zmeny vo svojom okolí, teda aj v politike, ideológii a pod. Žiadať od žiakov určité svetonázorové riešenia, predpokladá dať im solídny filozofický vedomostný základ poznania celej totality bytia, teda aj politiky, ideológie, štátu, morálky. Iba na tomto základe možno hovoriť o vedeckej svetonázorovej výchove, pri ktorej znalosť filozofie ako systému vedeckého poznania sa skutočne stane teoretickým vodidlom vytvárania ozajstných predpokladov zdravých svetonázorových postojov našej mládeže. Náukový charakter filozofie ako predmetu, jeho vzťah k ostatným kultúrno-spoločenským formám (k vede, politike, ideológii, náboženstvu, umeniu), ako aj jeho celkový kultúrno-spoločenský význam predstavuje špecifický problém, od pochopenia ktorého závisí postoj študentov k tomuto predmetu.”

Ludovít Šikula (SVŠ v Bratislave, Tomášikova ul.) posudzuje návrh najmä z toho hľadiska, nakoľko sa v ňom berú do úvahy (resp. neberú) osobitosti psychiky študenta strednej školy:

„...návrh možno len vysoko hodnotiť z toho hľadiska, že je dôkladne premyslenou koncepciou, s čím sa sotvaktorý predmet v jeho teoretickom posúdení môže

pochváliť. Súčasne však nemôžem nezaujať svoj postoj v tom, že návrh dostatočne neprihliada na podmienky, za ktorých filozofia podľa navrhovaných osnov bude prijímaná. Myslím tu konkrétne na zrelosť či nezrelosť psychiky stredoškolskej mládeže, čo je jedným z vážnych faktorov, s ktorým pri koncipovaní osnov treba v plnej miere počítať. Celým textom koncepcie, aspoň ja to tak vidím, prevláda taký prístup a hodnotenie k látke, ktoré svedčí o profesionálnom videní látky v jej rozčlenení i formulovaní jednotlivých pojmov a problémov. Podľa môjho názoru namieste by bolo také videnie, v ktorom by sa veda a vedecký prístup k učebnej látke dokonale zladil s dispozíciami, aké sú žiakom vlastné pre prijatie akejkoľvek učebnej látky...

Podrobnejšie vidím problém, ktorý som nadhodil, nasledovne: Subjekt žiaka je nesporne disponovaný pre prijatie akýchkoľvek filozofických abstrakcií, nie je však pripravený pre prijatie takej zostavy pojmov, ktorú si filozofi budujú v rámci svojho pracovného systému. Aby som to povedal jednoduchšie. Nejde o to, aby sa niektoré pojmy vypúšťali vzhľadom na ich zložitost'. Nepochybne všetko, čo je v texte návrhu osnov uvedené, žiaci by mali vedieť a určite aj viac, pokiaľ by to bolo časovo únosné. Problém je v inom. Vidím ho v osvojení si pojmov. Zastávam sa takého názoru, že zmysel pojmov žiaci môžu pochopiť, racionálne aj na základe skúseností, pričom si ich nemusia osvojiť, to znamená, vnímať ich v celistvosti, vo všetkých stránkach. Len pochopený pojem nemusí ešte zakotviť vo vedomí, v najlepšom prípade uchová sa vo vedomí na určitý čas, v horšom prípade je vo vedomí „trpený“ a rýchlo sa naň zabúda. Naproti tomu osvojený pojem vo vedomí prejavuje aktivitu, v dôsledku čoho je široko použiteľný, ľahko si vytvára vzťahy s inými pojmami. Preto si myslím, že tento zreteľ hrá významnú úlohu nielen pri zostavovaní učebných textov pre filozofiu, ale taktiež pri navrhovaní osnov.

Možno sa mýlim v tom, ako som svoj názor zdôvodnil. Predvídam však, že v praxi sa vyučovanie filozofie neujme (formálne určite áno), ak sa látka, v tom aj najvyššie abstrakcie žiakom nepriblížia „na dosah ruky“. Dôjde k tomu, že začiatočná nedôvera k filozofii, s ktorou treba počítať, zmení sa na odpor k nej.“

Jaroslav Prvý, zástupca riaditeľa SVŠ v Levoči (a súčasne člen spomínanej subkomisie) vyslovuje závažné postrehy k dvom otázkam: k zaradeniu dejín filozofie v osnovách a k počtu hodín pre tento predmet:

„Spôsob zaradenia dejín filozofie do osnov je podľa mňa najvhodnejší vo variante C, ktorý dáva prednosť spojeniu systémového a historického hľadiska. Stavaj požiadavku, aby si žiaci v stredoškolskej filozofii v 60 hodinách okrem prehľadu v systéme urobili aj prehľad v histórii, nie je reálne. Spojením oboch hľadísk treba zároveň prispieť k riešeniu toho špecifického problému filozofie ako predmetu, v ktorom látka má neustálu tendenciu šíriť sa v horizontálnej i časovo-vertikálnej rovine. Oddelenie dejín filozofie v osnovách, inak úplne odôvodnené pre odborné štúdium, predstavuje pre strednú školu akúsi analýzu a abstrakciu navyše, s čím je spojené nebezpečenstvo, že na nevyhnutnú syntézu nebude ani dost času, ani dost logickej potencie žiakov. Takto by sa dejiny filozofie stali niečím samoúčelným.

Metódu spojenia oboch hľadísk netreba považovať za príliš náročnú, skôr naopak, pokiaľ sa, pravda, nestavia neprímeraná požiadavka, aby si žiak osvojil okrem problémového prehľadu i prehľad v čase. (Obdoba tohto problému je vo vyučovaní dejepisu napriek tomu, že dejepis má k dispozícii podstatne viac hodín

ako filozofia. Už dlhé roky sa na strednej škole vyučuje národný dejepis oddelene od všeobecného, a predsa sú voči tejto metóde zdôvodnené námietky.)

Pravda, nemožno tiež nevidieť i niektoré výhody zaradenia dejín filozofie ako osobitného tematického okruhu v osnovách. *Snáď najvhodnejším riešením by tu bolo, keby sa i do definitívnych osnov zaradili dva varianty, ktoré by ponechávali vyučujúcemu voľbu základnej metódy.* (Nech robí tak, ako bude vedieť lepšie.)

Z variantov A a B, ktoré zaraďujú dejiny filozofie ako osobitný celok, pokladám za vhodnejší variant A, lebo stavia látku dejín viac problémovo, pričom sa snaží vycytiť hlavné problémy, a tak obmedzuje nebezpečenstvo, že sa u konkrétneho vyučujúceho jeho úsilie rozuteká do šírky. Toto nebezpečenstvo je značné najmä za jestvujúceho stavu odborného obsadenia filozofie na stredných školách...

Požiadavka, aby filozofii boli dané 2 hodiny týždenne v učebnom pláne celého jedného ročníka je úplne minimalistická a bez jej uspokojenia nemá zmysel čo len uvažovať o stredoškolskej filozofii. V terajšom učebnom pláne SVŠ filozofia túto dvojhodinovku má a aj pritom časové napätie je značné a nedovoľuje v žiadúcej miere rozvíjať diskusiu i aktivitu žiakov.

Ročný počet hodín 60, s ktorým návrhy osnov počítajú, je trochu nereálny. Treba myslieť na to, že v maturitnom ročníku vyučovanie končí v druhej polovici mája, pričom 60 hodín predstavuje celkové časové maximum, z ktorého treba vziať, podľa mojej mienky, aspoň 5 hodín na opakovanie.“